

**HET ELECTORAAL LANDSCHAP BIJ DE AANVANG VAN DE
VERKIEZINGSCAMPAGNE 2004
EEN KORTE NOTA¹**

MARC SWYNGEDOUW
JAAK BILLIET
BART GOEMINNE

04.05.2004

*Deze nota is als PDF-file beschikbaar via de ISPO-K.U.Leuven-website:
<http://www.kuleuven.ac.be/ispo>*

Het einde van de paasvakantie op 19 april, markeert de werkelijke start van de verkiezingscampagne voor de regionale en Europese verkiezingen van 13 juni 2004. Niet dat opeens alle registers zijn opengetrokken, verre van dat. Misschien mede onder invloed van het *ISPO*-verkiezingsonderzoek (1991, 1995, 1999) bouwen de partijen hun campagne geleidelijk op in functie van het (late) beslissingsmoment van de zogenaamde zwevende kiezer. Het is stilaan een gekend fenomeen dat het electoraat in twee groepen uiteenvalt: enerzijds de kiezer die reeds lang voor de verkiezingen zijn partijkeuze heeft vastgelegd en anderzijds de kiezer die wacht tot de weken voor de verkiezingen of zelfs tot de verkiezingsdag. Het werkelijke campagnegeweld is dan ook voor de laatste weken of week voor de verkiezingen. De SP.A-Spirit startte al wel z'n ideeënfabriek op in maart – april, maar meer dan een 'smaakmaker' voor de start van de werkelijke campagne kan het niet gezien worden. Het op Valentijnsdag aangekondigde kartel van CD&V en NV-A start haar campagne met een inhoudelijke beoordeling van het (federaal) regeringswerk onder het motto 'paars werkt niet'. Chronisch geldgebrek bij Groen! dwingt hen hun campagne te concentreren naar de twee weken voor verkiezingsdag en voorafgaand kleinschalig te werken rond het centrale thema 'Vera zoekt 280.000 kiezers'. Enkel het Vlaams Blok lijkt zich niet echt te concentreren op de campagneweken voorafgaand aan de verkiezingsdag. Zij bouwt ook wel op naar de verkiezingen toe, maar de 'permanente campagne' lijkt haar uitgangspunt. De veroordeling van het Vlaams Blok wegens racisme op 21 april verplicht de partij om haar campagne sneller op gang te trekken. Op Groen! na krijgen we dus zo te zien qua campagne een heruitgave van 2003.

Ook bij de verkiezingen van 2003 bleek het electoraat in twee groepen uiteen te vallen als we het moment van beslissing bekijken. Tabel 1 geeft de verdeling van de kiezers in 2003 naar het moment waarop ze hun stemgedrag definitief hebben vastgelegd. Een beeld dat sterk gelijkaardig is aan dit van de verkiezingen van 1999, 1995 en 1991 (*ISPO*-K.U.Leuven verkiezingsonderzoeken).

¹ Onderzoek gefinancierd door de Dienst Federaal Wetenschapsbeleid in het kader van het onderzoeksprogramma Agora.

Tabel 1: Moment beslissing stemgedrag federale verkiezingen 2003

Beslissingsmoment stemgedrag	Procent kiezers
Dag van de verkiezingen	11,3%
Enkele dagen voor verkiezingsdag	17,2%
De laatste weken voor verkiezingsdag	17,1%
Bij de start van de campagne	7,7%
Reeds lang voordien	42,8%
Weet niet – niet gaan stemmen in 2003	3,9%

Bron: *ISPO*-K.U.Leuven verkiezingsonderzoek 2003

Grosso modo kunnen we van een tweedeling spreken. Zo'n 43% wist reeds lang voor welke partij ze zouden stemmen en zo'n 46% besliste in de weken voor de verkiezingen. Zo'n 28 % zelfs de laatste dagen voor of de dag van de verkiezingen. Dit cijfer is merkwaardig gelijk aan wat gevonden werd door het *ISPO*-K.U.Leuven in een onderzoek in opdracht voor de krant De Tijd in 1991. Drie weken voor de verkiezingen van november 1991 bleek dat 29,6% van de kiezers nog niet beslist had over z'n stem (Bulcke, Swyngedouw, 1991). Niets duidt erop dat het voor de komende verkiezingen anders zal zijn. Op de groep van reeds beslisten zal de campagne dan ook relatief weinig effect hebben. Vermoedelijk konden zij reeds dadelijk na de verkiezingen van 2003 in grote lijnen aangeven voor wie ze zouden stemmen op 13 juni 2004. Niet dat er onder hen geen kiezers zouden zijn die toch nog hun stemgedrag zouden kunnen wijzigen de komende weken. Maar de kans dat ze dat doen is in vergelijking met de groep die de laatste dagen en weken van de campagne beslist veel kleiner.

In de periode januari – maart 2004 ondervroeg het *ISPO*-K.U.Leuven 1192 Vlamingen 'face-to-face' naar hun politieke gedragingen, houdingen en opinies in het kader van het postelectoraal verkiezingsonderzoek 2003. Het interview dat zowat één uur duurde werd uitgevoerd bij de kiezers thuis. Een representatieve steekproef getrokken uit het rijksregister van de stemgerechtigde Vlamingen werd bevestigd. Afhankelijk van de berekeningswijze heeft zowat tussen de 69,3 à 75,8% van de aangezochte kiezers meegewerkt aan het onderzoek. In tegenstelling tot de vele telefonische enquêtes die medewerkingcijfers vertonen tussen de 30 à 40% en die de jongere generaties van GSM-gebruikers links laten liggen kent ons onderzoek een zeer sterke dekkingsgraad. Ondanks de aan het veldwerk besteedde zorg blijkt de Vlaams Blok kiezer en de Blanco-ongeldig kiezer gevoelig ondervertegenwoordigd in het databestand. Om hieraan in de mate van het mogelijke te verhelpen voeren we de analyses met behulp van post-stratificatiegewichten.²

Gegeven de nabijheid van de regionale verkiezingen in de periode van het veldwerk werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om een zicht te krijgen op de electorale precampagne markt. Hoe liggen de electorale kaarten bij het begin van de campagne? Wie is in 'koppositie', wie is op achtervolgen aangewezen? Hoe groot is het segment

² Een korte technische fiche van het onderzoek is terug te vinden in bijlage I van deze nota.

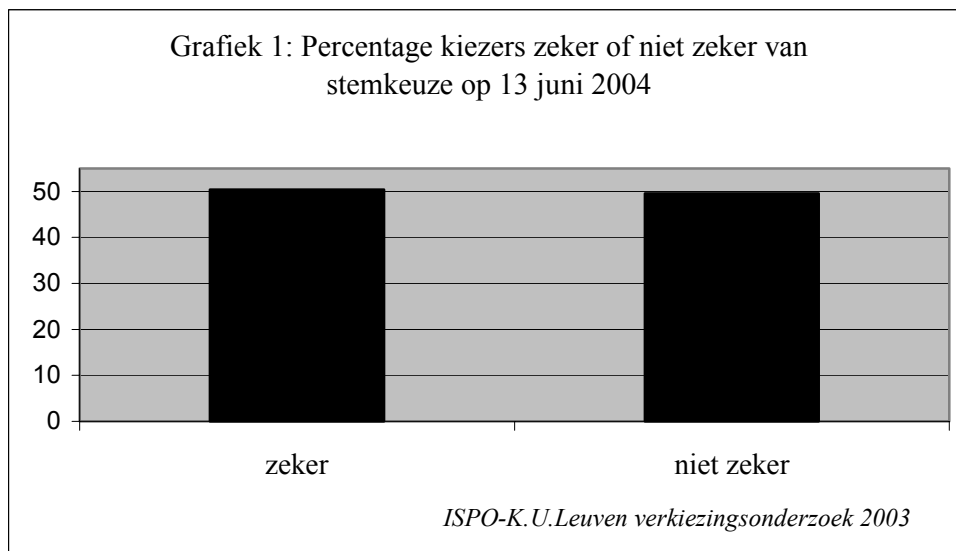
dat reeds beslist heeft? Wat is het reeds verworven marktaandeel van de verschillende partijen? Wat is hun maximaal marktaandeel? Welke partijen liggen in concurrentie met elkaar voor de gunst van de kiezer? ...

Heeft de kiezer reeds beslist bij het begin van de campagne?

In de periode januari – maart 2004 was er een niet te overbruggen kloof tussen de professionelen van de politiek en de burgers van dit land. Waar de eersten reeds met hun gedachten bij de verkiezingen waren, kon dit de laatsten gestolen worden. Ofwel wisten ze reeds lang voor wie ze zouden stemmen indien er gestemd moest worden, ofwel dachten ze er gewoon niet over na.

Niet gehinderd door deze kennis bestelt de media de ene verkiezingsvoorspelling na de andere. Politieke wetenschappers becommentariëren deze methodologisch manke bevragingen met de ernst betere zaken waardig. Niet significante verschillen worden geïnterpreteerd alsof het aardverschuivingen betreft. Problematisch is onder andere, dat de kiezer/respondent in al deze marktonderzoeken niet de kans wordt geboden om z'n onzekerheid te uiten.

Als de kiezer/respondent de kans wordt gegeven om zijn onzekerheid te ventileren, dan doet hij dit ook. De bevraging van het ISPO-K.U.Leuven verkiezingsonderzoek leert ons dat slechts een 50,4 % van de Vlamingen reeds zeker is van stemkeuze op 13 juni. Dat betekent dus logisch dat 49,6% van de Vlaamse kiezer aangeeft dat dit helemaal niet zo is (zie grafiek 1).

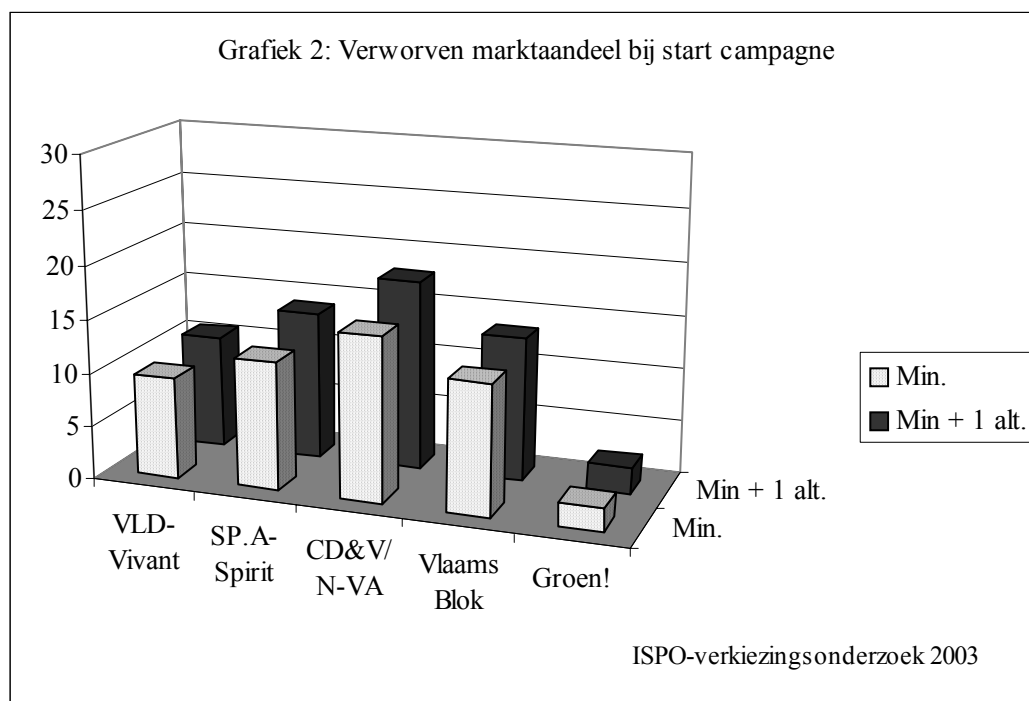

De helft van het Vlaamse electoraat heeft bij het begin van de campagne dus nog niet beslist voor wie zij zal stemmen. De kiezer dwingen een definitieve keuze te maken in een bevraging zal dus zeker niet leiden tot een accurate voorspelling van de verkiezingsuitslag. Maar wat meer is, het zal ook niet leiden tot betrouwbare en geldige metingen van de electorale krachtsverhoudingen op het moment van bevraging, los van de verkiezingen.

Hoe zullen de reeds besliste kiezers stemmen?

Van de kiezers die zeggen dat ze in de periode januari – maart reeds weten voor wie ze zullen stemmen op 13 juni mag aangenomen worden dat ze nog relatief weinig van voorkeur zullen veranderen. Al dan niet onder invloed van de campagne of van andere belangrijke gebeurtenissen zullen een beperkt aantal onder hen toch nog van partijvoorkeur veranderen. Buitenlands onderzoek (Maas, Steenberghe & Saris, 1988) maakt dit duidelijk. Desondanks kunnen we aannemen dat de omvang van deze groep voor de verschillende partijen duidt op het reeds verworven marktaandeel bij de start van de verkiezingscampagne. Grafiek 2 geeft een overzicht van het verworven marktaandeel.

Een belangrijke opmerking bij grafiek 2 betreft de kiezers van N-VA en van Vivant. Zoals aangegeven in de technische fiche (bijlage I) werden deze partijen nog als afzonderlijk opkomende partijen voorgelegd aan de ondervraagde personen. We gaan er in deze berekening vanuit dat de N-VA kiezers allen zullen opteren voor het ondertussen gevormd kartel CD&V/N-VA en de Vivant kiezers voor het kartel VLD-Vivant. We komen daar verder op terug.

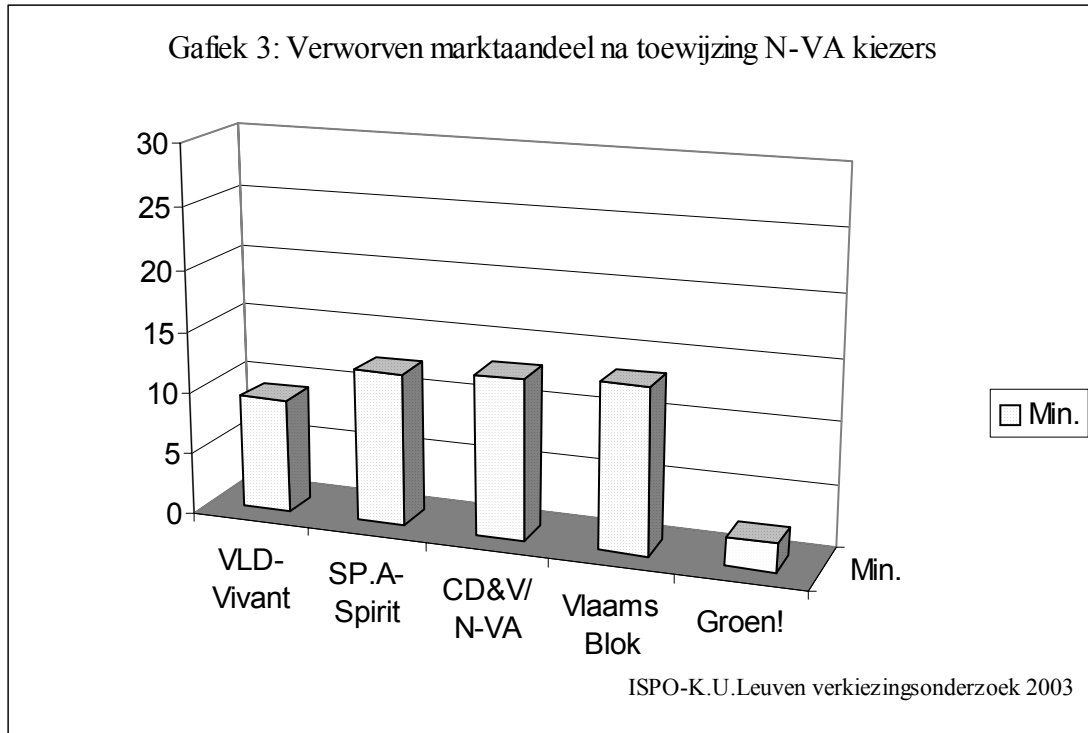
Twee alternatieve berekeningen van het behaalde marktaandeel bij de start van de verkiezingscampagne staan afgebeeld in grafiek 2. Het zogenaamde minimum (min.) betreft enkel de kiezers die zelf aangegeven dat ze reeds zeker zijn van hun keuze. Bekeken vanuit deze groep kent het kartel CD&V/N-VA het grootste verworven marktaandeel (14,9%), gevolgd door verrassend het Vlaams Blok dat als tweede naar voorkomt met 12,7% reeds behaald marktaandeel. Derde in de reeks wordt het kartel SP.A-Spirit met 12,2%. Het kartel VLD-Vivant komt slechts op de vierde plaats bij de start van de campagne met een verworven marktaandeel van 9,2%. Groen! sluit af met 2,2% marktaandeel. Het is niet onbelangrijk op te merken dat puur statistisch gesproken we geen onderscheid kunnen maken in de omvang van de eerste drie genoemde partijen. *Conclusie is dan ook dat CD&V/N-VA, SP.A-Spirit en Vlaams*

Blok aan elkaar gewaagd zijn als we het verworven marktaandeel bij de start van de campagne bestuderen. Wel is er een duidelijk significant onderscheid te maken tussen VLD-Vivant en CD&V/N-VA.

Een tweede variant om het verworven marktaandeel te bepalen, bestaat erin deze kiezers die aangeven dat ze nog niet zeker weten voor wie ze gaan stemmen, maar slechts één partij noemen als mogelijke optie, toch als zeker te beschouwen ('min. + 1 alt.' in grafiek 2). CD&V/N-VA komt dan terecht op 17,3%; SP.A-Spirit rukt op naar de tweede plaats met 14,2%; Vlaams Blok verwerft dan 14%; VLD-Vivant 10,6% en Groen! 2,3%. CD&V/N-VA komt dan wezenlijk als marktleider naar voor bij de reeds besliste kiezers. SP.A-Spirit en Vlaams Blok zijn even groot en worden op de vierde plaats gevolgd door VLD-Vivant. Voor Groen! wordt het duidelijk dat zij bij de start van de campagne procentueel gesproken ongeveer aan de helft van het te verwerven aandeel kiezers zitten noodzakelijk om boven de kiesdrempel van 5% uit te raken.

Het marktleiderschap van de CD&V komt voor een belangrijk gedeelte tot stand dank zij de kiezer van de N-VA. De vraag die zich opwerpt is natuurlijk of we zomaar mogen aannemen dat alle kiezers die in de periode januari – maart dachten N-VA te stemmen ook op het kartel met de CD&V zullen stemmen. Om een idee te krijgen van deze vraag deden we een extra oefening. De N-VA haalde in het ISPO-K.U.Leuven verkiezingsonderzoek ongeveer 5% van de zekere stemmen. In de vragenlijst waren ook vragen opgenomen waar de respondent/kiezer zijn sympathie of antipathie voor elke partij moest uitdrukken. Algemeen wordt aangenomen dat de N-VA kiezers twee alternatieven zouden kennen, de CD&V en het Vlaams Blok. We zullen de N-VA kiezers toewijzen volgens de mate van sympathie die ze hebben voor de CD&V, Vlaams Blok en de andere partijen. De N-VA kiezers wordt toegewezen aan die partij waarvoor hij de hoogste sympathiescore liet blijken. Echter, er moet een minimum aan sympathie zijn. Als bonus voor CD&V en Vlaams Blok aanvaardden we een sympathiescore van 6 op 10, voor de overige partijen moet dit 7 op 10 zijn. De N-VA kiezer die twee partijen dezelfde hoogste sympathiescore gaf werd voor de helft toegewezen aan de ene partij en voor de andere helft aan de andere partij. Voor de VLD worden geen soortgelijke hypothesen geformuleerd aangezien de groep kiezers die zich tot Vivant bekend geschat wordt op 0,26%. In de berekeningen gaan we er van uit dat zij niet voor het kartel VLD-Vivant kiezen.

De verdeling van de zekere kiezers ziet er als volgt uit (Grafiek 3).

Uit deze oefening blijkt dat op deze wijze berekend het kartel CD&V/N-VA (13%) niet meer te onderscheiden is qua omvang van SP.A-Spirit (12,4%) en Vlaams Blok (13,4%). VLD blijft significant een minder omvangrijk marktaandeel kennen (9,3%). Nu is de regel gebruikt voor het toekennen van de N-VA kiezers best denkbaar, maar hoe dan ook arbitrair. Tientallen zinvolle andere aanvaardbare toekenningregels kunnen bedacht worden. Hoe dan ook, wat duidelijk wordt is dat het marktleiderschap van CD&V afhankelijk is van de additionele N-VA kiezers.

Zijn de reeds besliste kiezers trouwe of bewegende kiezers?

Men kan vermoeden dat de kiezer die reeds besliste kiezer een trouwe kiezer is. De trouwe kiezer stemt voor dezelfde partij bij twee opeenvolgende verkiezingen. Nochtans hoeft dit niet zo zijn. De sterke wijzigingen in de electorale verhoudingen in 2003 zou kunnen maken dat kiezers gemakkelijker beginnen te schuiven.

Tabel 2: De reeds besliste kiezers 2004 en hun partijtrouw. (basis 2003: vet; basis 2004: italic)

2003 / 2004	VLD	SP.A-Spirit	CD&V/N-VA	Vlaams Blok	Groen!
VLD	83,4 <i>90,3</i>				
SP.A-Spirit		92,1 <i>87,5</i>			
CV&V (N-VA)			89,4 (89,4) <i>83*</i>		
Vlaams Blok				88,9 <i>86,7</i>	
Agalev					76,3 <i>74,9</i>

*: N-VA stemmen toegekend aan kartel CD&V/N-VA

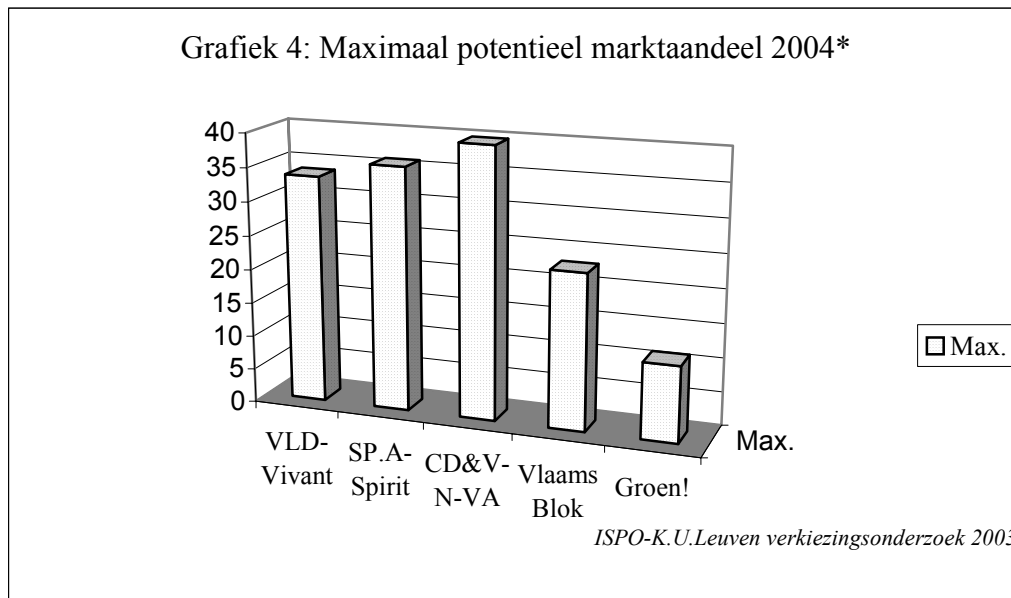
Tabel 2 geeft aan dat er een zeer hoge mate van partijtrouw speelt bij de kiezer die reeds met zekerheid weet voor wie hij/zij zal stemmen op 13 juni 2004. Om en bij de 90% van de reeds besliste kiezers die in 2003 voor SP.A-Spirit, CD&V, Vlaams Blok en N-VA stemden stellen dat ze voor dezelfde partij zullen stemmen in 2004. De reeds besliste stemmers van VLD en Groen! zijn in mindere mate trouwe kiezers, respectievelijk 83,4 en 76,3% van hen die in 2003 voor deze partijen stemden, nemen zich voor dit ook te doen in 2004. Een opmerkelijk, maar gezien de zeer kleine aantallen weinig stabiel gegeven, is dat de voormalige Vivant kiezers die nu reeds overtuigd zijn van hun stemgedrag zich mooi splitsen tussen Vivant en Groen! voor 2004.

We kunnen deze cijfers ook vanuit het reeds verworven electoraat van 2004 bekijken (de cijfers in italic in tabel 2). We zien dan dat voornamelijk CD&V/N-VA en Groen! kiezers die voor andere partijen gestemd hebben in 2003 aantrekken onder de reeds besliste kiezer.

Het potentieel marktaandeel van 2004

Aan de kiezers die aangaven nog niet zeker te zijn van hun stemgedrag voor het Vlaams Parlement in juni 2004 werd gevraagd de partijen te noemen die *mogelijks in aanmerking komen* om hun stem te krijgen. Hierbij wordt uitgegaan van het feit dat kiezers omwille van het verleden, hun kennis van het politiek landschap, hun algemene politieke attitudes en ideologieën, hun sociaal zijn enz., niet zomaar toevallig een of ander partij selecteren om voor te stemmen. Hun potentieel stemgedrag beperkt zich tot deelverzameling van alle mogelijke partijen. Vroeger onderzoek (cfr. De Tijd – ISPO, 1991) leert dat dit meestal twee, soms drie en uitzonderlijk vier partijen zijn. Het stemgedrag van zij die nog vier mogelijke opties voorleggen lijkt ons nog zeker niet uitgekristalliseerd, het kan nog alle kanten op. In het ISPO-K.U.Leuven verkiezingsonderzoek kon de nog onzekere kiezer dan ook maar tot drie mogelijke alternatieve partijen aanduiden.

Wanneer we voor elke partij tellen hoeveel onzekere kiezers een bepaalde partij aanduiden en de (fictieve) hypothese invoeren dat zij dan ook voor de genoemde partij zullen stemmen, dan kunnen we een *hypothetisch potentieel* te behalen *maximum stemaandeel per partij* berekenen. Merk op, dat kiezers/respondenten met twee mogelijke voorkeuren twee keer meegeteld worden, met drie mogelijke voorkeuren drie keer enz. Met andere woorden de optelsom van alle potentiële maxima zal groter zijn dan 100%.

* Potentiële N-VA kiezers werden allen toegewezen aan kartel CD&V/N-VA; potentiële Vivant kiezers aan het kartel VLD-Vivant.

Ook hier zorgt de potentiële N-VA kiezer ervoor dat het kartel CD&V/N-VA het grootste potentieel marktaandeel kent bij de start van de verkiezingscampagne (39,7%). Het kartel SP.A-Spirit kent het tweede grootste marktpotentieel met 35,9%, gevolgd op de derde plaats door het kartel VLD-Vivant met een marktpotentieel van 33,6%. Vlaams Blok komt uit op een maximum marktaandeel van 23% en Groen! op 11,2%. Indien Groen! z'n maximaal marktaandeel grotendeels kan uitputten mag de kiesdrempel geen probleem zijn. Als het Vlaams Blok zijn maximaal marktaandeel uitput zou z'n electoraat met bijna een kwart groeien.

Nu zijn zijn maximaal marktaandelen iets puur theoretisch, nuanceringen zijn op z'n plaats.

Wie concurreert met wie?

Onze gegevens laten ook na te gaan tussen welke partijen de kiezers juist twijfelen. Op deze wijze krijgen we een zicht op de omvang en inzet van de concurrentiestrijd tussen de verschillende partijen. Tabel 3 geeft ons hier een overzicht van. Aangezien de kiezers tot drie partijen konden aangeven waartussen zij nog twijfelen is de optelsom van het percentage van de twijfelende kiezers over alle combinaties van twee partijen heen groter dan 100%. Zowat 32% van de ondervraagde twijfelende

kiezers noemen nog drie partijen. Zij komen natuurlijk terug in drie combinaties van twee partijen die met elkaar in concurrentie zijn³.

Tabel 3: Procent van de nog niet besliste kiezers die twijfelen tussen twee specifieke partijen*.

	Procent onbesliste kiezer	Procent electoraat	Aantal kiezers (dubbeltellingen !)
VLD / SP.A-Spirit	22,3	11,2	465.500
VLD / CD&V	21,7	10,9	453.000
SP.A-Spirit / CD&V	18,8	9,4	392.500
SP.A-Spirit / Groen !	12,7	6,4	265.000
VLD / Vlaams Blok	8,9	4,5	186.000
Vlaams Blok / CD&V	7,7	3,9	161.000
Groen! / CD&V	6,5	3,3	135.500
Groen! / VLD	5,9	3	123.000
Vl. Bl. / SP.A-Spirit	5,2	2,6	108.500
Vlaam Blok / N-VA	4,1	2,1	85.500

* N-VA en Vivant werden in deze berekeningen niet toegekend aan CD&V en VLD.

Zoals het statistisch te verwachten is situeert de grootste concurrentie zich tussen de drie grootste partijen. Vertrekkende van een schatting van het aantal geldig uitgebrachte stemmen in Vlaanderen en Brussel-Halle-Vilvoorde van afgerond 4.175.000 stemmen, kunnen we de maximale inzet van de concurrentie strijd tussen de drie grootste partijen schatten. Afgerond zijn er telkens 400.000 à 450.000 kiezers bij betrokken.

Opvallende is ook de omvangrijke inzet van de concurrentie tussen SP.A-Spirit en Groen!. De inzet is groter dan het aantal stemmen dat Agalev in 2003 effectief haalde. Als Groen! ze allemaal naar zich kan halen – wat onrealistisch is – dan heeft Vera Dua ongeveer haar 280.000 kiezers. Maar Groen! lijkt zich niet alleen te moeten bekommeren om SP.A-Spirit. Ook CD&V en VLD zijn relevante concurrenten met telkens meer dan 100.000 kiezers die tussen Groen! en die partijen twijfelen.

Vlaams Blok concurreert alleen niet met Groen! op een enkeling na. Met al de andere partijen wel. De inzet met de traditionele partijen overstijgt telkens de 100.000 kiezers en nadert voor de VLD de 200.000 kiezers. Relevant in het kader van de gebeurtenissen binnen de N-VA naar aanleiding van de veroordeling van het Vlaams Blok voor racisme is het feit dat de concurrentie tussen het Blok en N-VA slaat op zowat 85.000 kiezers. Dit lijkt op het eerste zicht niet zoveel, maar vertegenwoordigt toch maar snel om en bij de 40% van de electorale omvang van N-VA in 2003.

³ 25% van de twijfelende kiezers noemt slechts één partij en 42% noemt twee partijen waarop ze eventueel zouden stemmen.

Scenario's van stempotentialiteit.

Het is duidelijk dat naar alle waarschijnlijkheid het stemaandeel van de verschillende partijen voor het Vlaams Parlement ergens tussen hun minimum en maximum zal zitten. *Waar dat juist zal zijn valt niet te voorspellen noch met onze gegevens en zeker niet met die van marktonderzoeken die de kiezer verplichten om zeker te zijn.* Maar laten we het terrein even aftasten aan de hand van een aantal plausibele scenario's. Dit om aan te geven dat nog heel veel mogelijk is tegen 13 juni 2004.

Het probleem van het ontwikkelen van stemscenario's is tweevoudig. Enerzijds is er de vraag of de respondenten die zeggen dat ze zeker zijn, effectief ook bij dat stemgedrag zullen blijven. Al in 1940 maakte Lazarsfeld duidelijk in zijn baanbrekend boek 'The people's choice' dat dit niet noodzakelijk zo is. Anderzijds zijn er natuurlijk de tientallen manieren van toewijzen van de verschillende alternatieven voor diegenen die nog niet zeker weten voor wie ze zullen stemmen.

Het ISPO-K.U.Leuven verkiezingsonderzoek laat toe gebruik te maken van verschillende andere variabelen in het databestand om de dichtheid van de kiezer tot een bepaalde partij te meten. Zo is er de vraag aan de kiezers of zij in het verleden steeds, meestal of (bijna) nooit voor dezelfde partij hebben gestemd. Ook worden de kiezers gevraagd om voor elke partij aan te geven hoe sympathiek of antipathiek ze die partij vinden. In combinatie met de vragen over het stemgedrag in 2003 en het potentieel stemgedrag 2004 gaan we vier scenario's ontwikkelen.

Scenario 1: Als we het stemgedrag in 2003 van de kiezers die reeds zeggen zeker te zijn van hun stemgedrag vergelijken met hun stemoptie 2004, dan kunnen we een transitietabel maken (cfr. Tabel 2). Dit geeft ons initiële probabiliteiten van het mogelijke verloop van de kiezers tussen 2003 en 2004. Zo weten we bijvoorbeeld dat 83,4% van de VLD kiezers uit 2003 ook nu zullen stemmen voor de VLD, maar dit moet aangevuld met kiezers die overkomen van SP.A-Spirit, Vlaams Blok, Groen!, CD&V, N-VA en eventueel andere partijen. Dezelfde redenering kan gemaakt worden voor al de andere partijen. Voor alle duidelijkheid we werken hier uitsluitend op basis van de kiezers die reeds zeker zijn van hun stemgedrag en extrapoleren dit naar de gehele populatie.

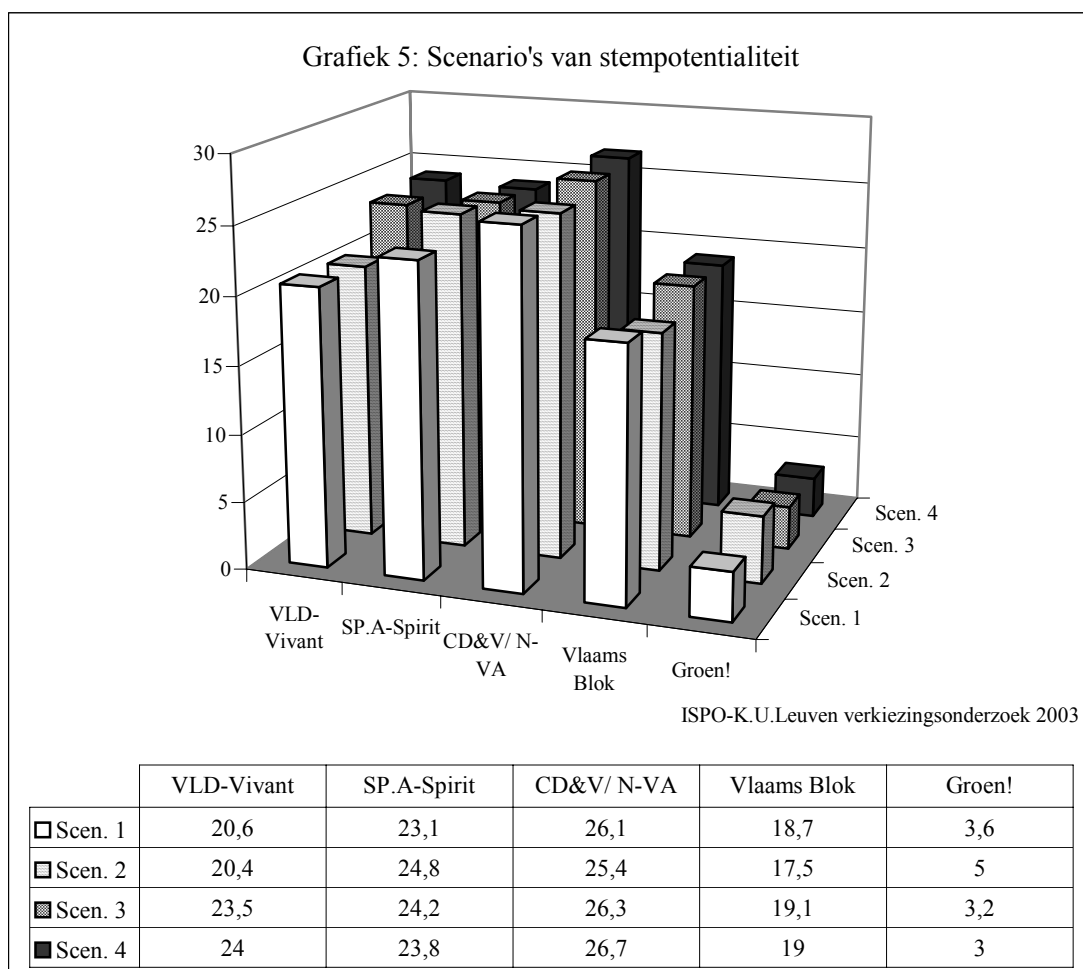
Scenario 2: We voegen aan scenario 1 de nog onzekere kiezers toe. Om te bepalen voor welke partij die zullen stemmen gebruiken we de sympathiescores voor alle partijen. Indien één of meer van de vernoemde mogelijke partijen een sympathiescore van 7 of meer op 10 haalt dan wordt de respondent als kiezer van die partij beschouwd die de hoogste sympathiescore haalde. Indien meerdere partijen de hoogste sympathiescore delen, dan wordt er geen stem aan een bepaalde partij toegewezen. We extrapoleren naar de populatie.

Scenario 3: Dit scenario maakt geen gebruik van het mogelijke verloop van de reeds zekere kiezers. In tegendeel we stellen dat wie uitdrukkelijk zegt reeds zeker te zijn, ook effectief voor die partij zal stemmen. We voegen daar aan toe als zogenaamde 'zekere' kiezer diegenen die zeggen nog niet zeker te zijn, maar slechts één partij opnoemen als een mogelijke kandidaat voor z'n stem. Rest nog de kiezer die twee of meer partijen noemt als mogelijk stemalternatief. Indien één van deze partijen de

partij is waarvoor de kiezer stemde in 2003 dan wijzen we de kiezer toe aan die partij. Vervolgens extrapoleren we naar de gehele populatie.

Scenario 4: We bewandelen nu een geheel andere weg. We starten bij de vraag of de kiezer in het verleden altijd op dezelfde partij heeft gestemd. Indien het antwoord hierop bevestigend is, kennen we aan de kiezer zijn stemgedrag 2003 toe als stem voor 2004. Van diegenen die op deze vraag ontkennend antwoorden en die zeggen zeker te zijn van hun stemgedrag 2004, gebruiken we hun stemintentie 2004. Hetzelfde doen we voor hen die zeggen onzeker te zijn, maar slechts één stemalternatief voor 2004 aanduiden. Dit gedaan, extrapoleren we naar de populatie.

Grafiek 5 toont de resultaten van deze oefening. Merk op dat kiezers die N-VA aanduiden als hun stemkeuze bij het kartel CD&N-N-VA werden ingedeeld.

Wat kunnen we uit deze scenario's leren. Eerst een vooral, dat gegeven de toewijzingsprocedures en gegeven de relatief kleine verschillen tussen de drie kartels (VLD-Vivant, SP.A-Spirit en CD&V/N-VA) we niet in staat zijn statistisch met een grote mate van zekerheid één van de kartels als grootste te duiden. Wel komt in elk van de hypothetische gevallen het kartel CD&V/N-VA als grootste te voorschijn. Echter zonder de toewijzing van de N-VA kiezers aan het kartel zou dit niet zo zijn.

In twee van de vier scenario's bezet het kartel SP.A-Spirit de tweede plaats, maar in scenario 4 is VLD-Vivant nipt groter. Weerom enkel scenario 2 zou eventueel op een significant verschil duiden. Het Vlaams Blok duikt in geen enkel van de scenario's statistisch significant onder z'n uitslag van 2003 (scenario 2 gaat daar wel onder, maar niet significant). Een verdere groei van het Vlaams Blok zit er zeker in en dan was op het moment van de bevraging de heisa rond de veroordeling voor racisme van het Vlaams Blok nog niet begonnen en had N-VA bestuurslid Matthias Storme nog niet opgeroepen om Vlaams Blok te stemmen. Daarenboven is het nuttig in het achterhoofd te houden dat de Vlaams Blok kiezers initieel ondervertegenwoordigd zijn in ons gegevensbestand. Groen! tenslotte. Wanneer we een betrouwbaarheidsinterval berekenen rond de kiesdrempel dan duikt Groen! in twee van de vier gevallen daar net onder. In één scenario haalt ze net iets meer dan de grens van 5%. De conclusie voor Groen! is dan ook dat bij de start van de campagne Groen! flirt met de kiesdrempel.

Besluit

Bij de start van de verkiezingscampagne is nog zowat de helft van het electoraat onzeker over z'n stemgedrag. We berekenden het reeds verworven, naar alle waarschijnlijkheid minimum, stemaandeel van de partijen. Binnen de groep van de reeds overtuigenden scoort het Vlaams Blok sterk en vormt zij (voorlopig) de tweede partij. Deze bevinding is in overeenstemming met vroegere bevindingen van Swyngedouw & Beerten (1999) dat het Vlaams Blok een zeer trouw electoraat kent. CD&V/N-VA, SP.A-Spirit en Vlaams Blok zijn statistisch gezien nagenoeg even groot in de groep reeds zekere kiezers. CD&V is relatief gesproken zeer afhankelijk van de N-VA kiezers om met het kartel het marktleiderschap binnen de groep van zekere kiezers te halen. VLD-Vivant start de campagne met een relatieve achterstand wat betreft reeds verworven marktaandeel. De reeds besliste kiezer blijkt in grote mate een trouwe kiezer te zijn die ook in 2003 reeds voor dezelfde partij heeft gestemd.

Wanneer we via dubbeltellingen binnen de groep van kiezers die nog niet zeker is van z'n stemgedrag voor 13 juni 2004 het maximaal potentieel kiespubliek van de partijen pogen te bepalen, komen we uit dat de drie kartels goed zijn voor maximaal 30 à 40% van het electoraat. Groen! blijkt dan te beschikken over een maximaal marktaandeel van 11,2%; het Vlaams Blok over een maximaal marktaandeel van 23%.

Welke van de drie kartels het grootste zal worden op 13 juni zal afhangen van wie de concurrentiestrijd wint om de nog onbesliste kiezers. Telkens gaat de inzet over zowat 400 à 450.000 twijfelende kiezers. Het Vlaams Blok zit in concurrentie met alle traditionele partijen en nog het meest met de VLD (186.000 kiezers). Daarenboven is de inzet van de strijd om de kiezer tussen N-VA en Blok van die aard dat hier wel eens de beslissing zou kunnen vallen over wie uiteindelijk het grootste zal blijken te zijn in Vlaanderen. Voor SP.A-Spirit is in dit verband de strijd om de kiezer met Groen! niet onbelangrijk (265.000 kiezers). Voor Groen! zelf zullen deze kiezers cruciaal zijn om de kiesdrempel te halen. Maar het potentieel electoraat van Groen! kijkt ook wel eens naar CD&V en VLD.

We berekenden een aantal scenario's van potentieel stemaandeel. Dit maakt duidelijk dat voorspellingen doen wanneer kiezers hun stemgedrag nog niet in grote mate hebben vastgelegd, zowat is als pokeren. Je kan geluk hebben, maar de kans op fout is veel groter. Ook hier blijkt het cruciaal voor het kartel CD&V/N-VA om de voormalige N-VA stemmer binnen te halen om z'n marktleiderschap veilig te stellen. Indien dit niet zou lukken is een scenario waarin SP.A-Spirit of VLD-Vivant de grootste wordt meer dan waarschijnlijk. De kartels SP.A-Spirit en VLD-Vivant doen in de berekende scenario's haasje-over voor de tweede plaats. Maar belangrijker is dat bij de start van de campagne, we statistisch geen onderscheid in grootte tussen de drie kartels kunnen maken. Vlaams Blok scoort in geen enkel scenario onder zijn resultaat van 18 mei 2003. Verder mag het duidelijk zijn dat Groen! zich zeer flirterig gedraagt met de kiesdrempel.

De campagne zal dan ook aardig van belang zijn. Misschien niet zozeer om kiezers aan te trekken van andere partijen, maar juist om er voor te zorgen dat de kiezers van 2003 niet gaan lopen naar een ander. Of zoals Lazarsfeld en co reeds wisten in 1940, campagne voeren dient in eerste instantie om de latent aanwezige stem te articuleren. Vervolgens om aanwezige latente *support* om te zetten in een stem (kristallisatie). En tenslotte, om (vlottende) kiezers te laten veranderen van voorkeur (overtuigen). De groep vlottende kiezer mag dan wel gegroeid zijn de laatste jaren tot om en bij de 33%, hij is en blijft op tot op heden echter nog steeds de kleinste groep binnen elk electoraat.

Bibliografie

BULCKE, B. SWYNGEDOUW, M., Het marktpotentieel van de partijen, in *De (financieel economische) Tijd*, 21.11.1991

MAAS, M., STEENBERGEN, M., SARIS, W. (1988), *Vote probabilities*, Paper presented at the International Conference on Social Science Methodology, Dubrovnik 30 Mai – 6 June, 1988

LAZARSELD, P., BERELSON, B., GAUGET, H. (1948), *The People's Choice*, '2^e ed., New York: Columbia University Press

SWYGEDOUW, M., BEERTEN, R. (1999), *De fragmentatie van het kiezerskorps in Vlaanderen. Verschuivingen 1991-1995 en 1995-1999*. ISPO-bulletin 1999/34, Leuven: ISPO-K.U.Leuven

BIJLAGE I: Technisch Fiche ISPO-K.U.Leuven verkiezingsonderzoek 2003.

Naar aanleiding van de federale verkiezingen van 18 mei 2003 voerde het Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek (ISPO), K.U.Leuven, in het voorjaar van 2004 een survey uit bij 1192 kiesgerechtigde Vlamingen⁴. Het doel van het onderzoek, dat gefinancierd werd door de dienst Federaal Wetenschapsbeleid in het kader van het onderzoeksprogramma *AGORA*, was de politieke attitudes en gedragingen van Vlaamse kiezers naar aanleiding van de federale verkiezingen in kaart brengen.

⁴ Aantal kiezers bevraagt einde maart. De totale steekproefomvang komt eind april op 1223 eenheden.

De onderzoekspopulatie is de Vlaamse kiesgerechtigde bevolking tussen 18 en 85 jaar oud. Via een naar provincie gestratificeerde PPS⁵ steekproef⁶ werden 1885 respondenten geselecteerd. Deze steekproef werd getrokken uit het rijksregister. De inwoners van de stad Antwerpen werden licht oververtegenwoordigd in de steekproef, omdat in het verleden gebleken was dat de responsgraad in Antwerpen beduidend lager ligt dan in de rest van de Vlaamse gemeenten. Er werd niet met vervangadressen gewerkt.

De bevraging van de respondenten gebeurde via *face-to-face* interviews op het thuisadres van de respondent. Er werd gebruik gemaakt van een gestandaardiseerde vragenlijst.

Het veldwerk startte begin januari 2004 en eindigde begin april 2004. De meeste van de 1192 gerealiseerde interviews, 93%, vonden plaats tijdens de maanden januari en februari 2004. Het veldwerk werd uitgevoerd door marktonderzoeksbureau *Significant-GFK* onder supervisie van het ISPO-K.U.Leuven.

68 ervaren en getrainde interview(st)ers werden ingezet. Zij kregen allen een vier uur durende briefing die tot doel had de interviewers vertrouwd te maken met de vragenlijst en het onderzoek. Daarnaast werden specifieke afspraken rond het onderzoek gemaakt en werden de introductie en contact procedure uitvoerig besproken. De interview(st)ers hadden de opdracht om tenminste vier contactpogingen per respondent te ondernemen. Eén daarvan moest na 18 uur en één daarvan moest in het weekend gebeuren. Interviewers mochten de respondenten telefonisch contacteren maar bij weigering moesten zijn nogmaals persoonlijk langsgaan. Voor elke poging tot contact werd aan de interviewers gevraagd het resultaat op gestandaardiseerde contactbladen op te tekenen. Wanneer er geen interview plaatsvond werd gevraagd de reden te vermelden.

De responsgraad 1 (RR1)⁷, of de minimum responsgraad is het aantal effectief afgenomen interviews gedeeld door de totale steekproefpopulatie en bedraagt 63,3% (=1192/1885). De coöperatiegraad 3 (COOP3)⁸, dit is het aantal effectief afgenomen interviews gedeeld door het aantal effectief afgenomen interviews plus het aantal weigeringen, bedraagt 75,8% (=1192/1573). De responsgraad berekend na verwijdering van niet-contacteerbare respondenten (overleden, verhuisd, zieken & dementen, taalbarrière, feitelijke tweede verblijfplaats) uit de totale steekproefpopulatie bedraagt 69,3%.

Naast de mate van non-response is de representiviteit van de steekproef belangrijk. Daarom werd de geobserveerde verdeling naar geslacht, onderwijsniveau en leeftijd in de steekproef vergeleken met de verwachte verdeling in de populatie⁹. Er werd

⁵ Probability Proportional to Size sampling

⁶ Voor hoe concreet te werk werd gegaan wordt zie: 'Billiet, J., Waeghe, H. (Eds.), 2001, Een samenleving onderzocht, Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, De Boeck nv, Antwerpen, 209.

⁷ Zie: 'The American Association for Public Opinion Research. 2000. Standard Definitions: Final Dispositions of Case Codes and Outcome Rates for Surveys. Lenexa, Kansas: AAPOR.'

⁸ Idem

⁹ Bron: Data aangeleverd door het NIS. Basis is de Enquête naar de beroepsbevolking 2003.

hiervoor gebruik gemaakt van de chikwadraattoets welke een geschikte maat is om na te gaan in welke mate de geschatte steekproefverdeling afwijkt van de gekende populatieverdeling. De chikwadraattoets ($\chi^2=285,46$; $df=55$; $N=1192$, $P < .001$) leert dat er verschillen zijn tussen de verdeling naar geslacht, onderwijsniveau en leeftijd in de steekproef en de verdeling in de populatie. De grootste chikwadraatbijdragen worden geleverd door de categorie vrouwen tussen de 65 en 74 jaar met een diploma hoger secundair onderwijs en de categorie vrouwen tussen de 55 en 64 jaar met een diploma lager secundair onderwijs. Beide groepen zijn oververtegenwoordigd. Naast leeftijd, geslacht en onderwijsniveau wordt een vierde belangrijke variabele onderscheiden. Dit is het stemgedrag voor de Kamer van Volksvertegenwoordiger op 18 mei 2003. Ook hier werd aan de hand van een chikwadraattoets nagegaan of de geobserveerde verdeling van deze variabele overeenstemt met de verwachte verdeling in de populatie. Ook hier komt de geobserveerde verdeling in de steekproef niet overeen met de verdeling in de populatie ($\chi^2=49,89$; $df=7$; $N=1055$, $P < .001$). De afwijking is het grootst voor het Vlaams Blok die in de steekproef gevoelig ondervertegenwoordigd blijkt. Verder zijn CD&V en SP.A-Spirit kiezers oververtegenwoordigd.

Omdat uit voorgaande blijkt dat de verdeling in de steekproef afwijkt van de verdeling in de populatie wordt er gebruik gemaakt van poststratificatie. De door het ISPO gebruikte methode om de poststratificatiegewichten te berekenen is een populatiegebaseerde methode waarbij informatie betreffende bevolkingscategorieën wordt gebruikt om de weegcoëfficiënten te berekenen. Vier variabelen worden gebruikt: leeftijd, geslacht, onderwijsniveau en stemgedrag voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 18 mei 2003. Omdat de gezamenlijke verdeling van slechts drie (leeftijd, geslacht en onderwijsniveau) van deze vier variabelen in de populatie gekend is wordt gebruik gemaakt van Iterative Proportional Fitting (IPF). Het idee van deze methode is de marginale verdelingen van de variabelen in de steekproef overeen te laten stemmen met de marginale verdeling in de populatie zonder het gezamenlijke gekende patroon van de (drie) variabelen in de steekproef te verstoren¹⁰. Omdat de non-respons zich meer in urbaan gebied voordeed, beslisten we ook om additioneel te wegen met de responskans naar omvang van gemeente. De aldus berekende weegcoëfficiënten worden gebruikt bij het analyseren van de data.

Vraagverwoording.

Tenslotte, om de kiesintenties van de respondenten te achterhalen werden volgende vragen gesteld:

'In juni 2004 stemmen we voor het Vlaamse parlement. Weet U nu reeds zeker voor welke partij U dan zal stemmen?'

Wanneer de respondent *ja* antwoordde werd volgende vraag gesteld.

'Voor welke partij gaat U dan juist stemmen?'

¹⁰ Voor een beschrijving van de exacte procedure, zie Swyngedouw, M., 1989, *De keuze van de kiezer. Naar een verbetering van de schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen*. Leuven & Rotterdam: SOI/EUR

Een toonkaart met de verschillende antwoordmogelijkheden werd aan de respondent overhandigd. Deze zag er als volgt uit

Figure 1: Antwoordkaart: Partijen.

1	VLD
2	SP.A-SPIRIT
3	CD&V
4	Vlaams Blok
5	N-VA
6	Agalev/Groen!
7	RESIST
8	Vivant
9	PS
10	MR
11	CDH
12	Ecolo
13	Front National
14	PTB-UA
50	Andere partij

Merk op dat de kartels CD&V/N-VA en VLD-Vivant niet tot de antwoordmogelijkheden behoren. Elk van de vier partijen komt afzonderlijk voor op de antwoordkaart. Dit komt omdat op het moment van de ontwikkeling van de vragenlijst, eind 2003, er nog geen sprake was van kartelvorming tussen de respectievelijke partijen.

Wanneer respondent nog niet zeker wist op welke partij hij/zij zou stemmen werd volgende vraag gesteld.

'U weet nog niet zeker voor welke partij U gaat stemmen. Op welke partij of partijen zou U dan eventueel stemmen op 13 juni 2004 voor het Vlaamse Parlement? U mag meerdere partijen aanduiden.'

Ook hier werd dezelfde toonkaart met de verschillende antwoordmogelijkheden (Figuur 1) aan de respondent overhandigd.